№ 83 Մայիսի 20 (Յունիսի 1) **1880** Մայիսի 20 (Յունիսի 1) № 83

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Տարեկան գինը 10 րուբլի, կէս տարվանը 6 րուբլի
Առանձին համարները 5 կոպէկով։

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ։

Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція „Мшакъ"

ՄՇԱԿ

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի և տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով։

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ով է մեղաւոր։—Ներքին տեսութիւն։ Նամակ Ղարսից։ Նամակ Դերբէնդից։ Ներքին լուրեր։—Արտաքին տեսութիւն։ Թիւրքիա։ Անգլիայի Թագուհու գահական ճառը։—«Մըշակ»ի հեռագիրներ։ — Յայտարարութիւններ։— Բանասիրական։ Խենթը։

ՈՎ Է ՄԵՂԱՒՈՐ

Գրաւոր հաղորդակցութիւնները և տպագրութեան միջոցները այնչափ հեշտացել են, այնչափ տարածվել մեր ժամանակը, որ անհերքելի իրողութիւն է՝ ժողովրդի կեանքը, կարիքը ու դրութիւնը ճշգիւ իմանալու համար, հարկաւոր է դիմել միայն լրագիրներին, այլ ոչ թէ հեռու աշխարհից եկող երկնքում կրկռող կռունկներին։

Բայց աշխարհը փոխվում է, ազգերի վարքը նոյնպէս, իսկ հայերի սովորութիւնը մնում է նոյնը։ Զարգացած է հայը թէ խաւար, գիտէ կարդալ թէ ոչ, ուսումնական է թէ տգէտ, դարձեալ պապերի ինստինկտը նորա մէջ մնացել է անփոփոխ. հայը միշտ աւելի է տրամադրված հաւատալ հեռաստանից եկած մի ինքնակոչ վարդապետին, մի խաչագողին, նա աւելի հեշտութեամբ բաց կանէ իր քսակը մի թուրքից փախած քարոզչի խօսքից շարժված, քան թէ ենթարկվելով հէնց առաջի հայ լրագրի և նորա ըստացած բոլոր թղթակցութիւնների ազդեցութեան։

Ինչ է առաջանում այս բանից. Զէյթունը տարիներով պատերազմում է տաճկաց դէմ, վառում է իր վերջի գնտակը, և վառօդի վերջի հատիկը, մնում է առանց զէնքի ու հացի պաշարի, բայց դարձեալ արիւն է թափում, լրագիրները անդադար խօսում են, դրամական օգնութեան հրաւիրում ազգի անդամներին, բայց ոչ ոք չէ լսում. ոչ ոք չէ հետաքրքիր թէ մի բուռ իր քաջամարտիկ արինակիցների ազատութիւնը մահից վեր է դասում։ Մինչդեռ նոյն զէյթունցիների անունով գալիս է մի կեղծ պատգամաւոր, մի պոռոտախօս վեղարաւոր, իսկոյն վազում են ամեն կողմից նորա մօտ և թափում են իրանց նուէրները նորա փէշը Զէյթունը տանելու համար։ Ճարպիկ վեղարակիրը լցնում է գրպանները և անհետանում այնտեղ, ուտեղից կռունկներն էլ չեն կարող լուր բերել…

Այսօր տաճկահայերի մէջ մի ուրիշ շարժում է յայտնվում, որի յաջող վախճանից կախված է ազգի ընդհանուր բարօրութիւնը. լրագիրները գ ա հ լ ա են տանում, խօսում են ու խօսում, բայց մի մարդ չը կայ որ ուշադիր լինի։

Յանկարծ դուրս է գալիս մի ճարտարախօս վարդապետ և եկեղեցու բեմը բարձրանալով. սկսում է քարոզ խօսել. «վա՜յ» բացականչում են ամեն կողմից, «միթէ հայոց ազգը որ և է մի բանի կարօտութիւն է զգում, ո՛, ինչպէս կը լինի, միթէ մենք հայեր չենք. ո՛չ, պարտաւոր ենք անպատճառ օգնելու և այլն։» Այսպիսով կը տեսնէք որ քիչ ժամանակվայ միջոցին վարդապետը տասնեակ հազարները ծոցը դրած անյայտացաւ էլի այն աշխարհը, ուտեղից կռունկներն էլ չեն կարող խաբար բերել…

Վերջապէս վրա է հասնում ազգին այնպիսի մի աղէտ, որ անկարելի է լինում լրագիրների հրաւէրներին ականջը խցել և մի քանիսները սկսում են համոզվել որ լրագիրների միջոցով ուղարկած փողերը չեն յիշվում լոկ ժապաւինած գրքերի էջերում, այլ ամենախտաս և աշկարայ ճանապարհով անմիջապէս հասնում են հարկաւոր կէտերը. Վասնորոյ բացի սուրբ հայրերին իրանց փողերը բաժանելուց, մի քանիսները խմբագրութիւններին էլ են նուէրներ ուղարկում զանազան տեղեր հասցնելու համար։ Բայց խմբագրութիւնները բաւական չեն համարում ստացած նուէրները. հրաւիրում են ամենքին ուժերը բազմապատկել, ջանքերը մեծացնել, ընկերութիւններ և մասնաժողովներ կազմել օգնութեան համար, մէկ էլ տեսար մարդիկ նեղացան այդ հրաւէրներից, ասելով. «հէր օրհնա՛ծ, էլ բանի մէկին տանք, ո՛չ փող մնաց մեզ մօտ, ո՛չ հաց, բոլորը սորա, նորա բաժանեցինք. ուղարկեցինք Էջմիածին, տուանք այս ինչ վարդապետին, այն ինչ պատուիրակին, բայց դուք էլի մեզնից ձեռք չէք քաշում...»

Հարց ենք առաջարկում. ո՞վ է մեղաւոր, որ ամեն հասնողին բաժանում են իրանց փողերը, ամեն հասնողին ազգի պատուիրակ են ընդունում, ջէբերը լցնում, իսկ լրագիրներին ամենքից վերջը լսում։ Ո՞վ է մեղաւոր, որ սուրբ հայրերին արդէն տուած հարիւր հազարները

ԽԵՆԹԸ

ԱՐԿԱԾՆԵՐ ՎԵՐՋԻՆ ՌՈՒՍ-ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՑ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

—

Ա.

Յուլիսի արեգակը սաստիկ այրում էր. կարծես, մթնոլորտի ամբողջ տարածութիւնը լցված լինէր հրեղէն ասեղներով, որոնք կայծերի փոշու նման շողշողում էին, կիզում էին և մեղմ ալիքներով սփռվում էին դէպի ամեն կողմ. Տօթը անտանելի էր. Թռչունները յոգնած, թուլացած, ծածկվել էին ծառերի թաւուտներում, որոնց վրա մի տերև անգամ չէր շարժվում մնացած քամուց. Միայն ճանճերը, մծղակները և մանր միկրոսկոպական մժեղները անամօթաբար ասպարէզ էին մտել, և միլիոնաւոր խումբերով վժվժում էին, ծծվում էին, շնչառութեան հետ մտնում էին մարդու բերանը, քիթը, ականջները, կամ իրանց թունաւոր խայթոցներով աւելի էին այրում մարդու մարմնի բաց տեղերը, քան թէ արեգակի հրեղէն ճառագայթները.

Էջմիածնի Վաղարշապատը այդ ժամանակ ներկայացնում էր մի տարօրինակ տեսարան.

Ուր կողմ և նայում էիր, ամեն տեղ ամբոխված էր մի սարսափելի բազմութիւն. կին և աղջիկ, ծեր և երեխայ,—բոլորը կիսամերկ, բոլորը աղքատ,—Թափված էին այնտեղ. փողոցները լի էր մուրացկաններով. Էջմիածնայ վանքի պարսպի շուրջը և ներսը, Ներսէսի լճի շրջակայ ծառերի հովանու տակ, մինչև Գայիանէի վանքը, մինչև նոյն կաթողիկոսից տնկարկված անտառի վերջը, ուր կար մի կտոր ստուեր, որ կարող էր պահպանել արևի կիզող ճառագայթներից,—ամեն տեղ կարելի էր տեսնել նոյն թշուառ և ողորմելի բազմութիւն.— Դրանք ալաշկերտցի գաղթականներն էին.

Երեք հազար ընտանիք, թողնելով իրանց հայրենիքը, թողնելով իրանց տունը, տեղը և բոլոր հարստութիւնը, Թուրքի սրից և կրակից ազատվելու համար փախել, ապաստան էին գտել այստեղ. Վաղարշապատում չը կար մի տուն, ուր 10—20 ընտանիք այդ թշուառներից միմեանց վրա ածված չը լինէին. Անասունների ախոռները, մարագները և բակերը լիքն էին նրանցով. Բաւական չէր, որ պէտք էր կերակրել այդ ահագին բազմութիւնը, այլ պէտք էր և դարմանել և բժշկել նրանց. Թողնելով Ալաշկերտի հովասուն լեռնադաշտերը, այդ անբախտ ժողովուրդը յուլիսի դժոխային տօթերի ժամանակ յանկարծ ընկել էր Արարատի մէջ, ենթարկվելով զանազան տեսակ հիւանդութիւնների.

Կէսօր էր, ամառնային միջօրէի այն ժամը, երբ գիւղացու աշխատութիւնը դադարում է դաշտերում. մշակ մարդը և երկրագործական անասունները քաշվում են մի հովանաւոր տեղ հանգստանալու համար. Աւելի բախտաւոր արարածները առատ ճաշից յետոյ քնած են լինում իրանց կոկիկ սենեակներում. Օրվայ այդ ժամին, բազմաթիւ ալաշկերտցի աղքատների թւում, որ դռնից դուռ ընկած մուրացկանութիւն էին անում, իր վրա առանձին ուշադրութիւն էր դարձնում առաւելապէս մէկը. Դա մի մանկահասակ աղջիկ էր, որի տարիքը 16-ից աւել չէ պիտի լինէր. Նիհար և մաշված դէմքը, որ կորցնելով իր բնական գոյնը, ստացել էր մի տեսակ դալկային գեղութիւն, նայողի վրա այն ազդեցութիւնն էր անում, որպէս թառամած վարդը, որ մօտ էր իր ցաւալի վախճանին. Սևորակ աչքերի մէջ նկարված էր խորին տխրութիւն. Գունատ շրթունքը ցոյց էին տալիս, որ նա դեռ ոչ բոլորովին առողջացել էր իրան մաշող հիւանդութիւնից. Այդ սգաւոր դէմքը, որ մի ժամանակ իր գեղեցկութեամբ պէտք է սքանչելի եղած լինէր, իր այժմեան նիհարութեան մէջ դարձեալ համակրական և կախարդիչ էր.

Կարծես թշուառութեան դեր կամեցել էր մի չար կատակ խաղալ այդ նազելի արարածի հետ, և պարուրելով նրան իր քրքրված ցնցոտիների մէջ, աշխատել էր այլանդակել և նսեմացնել գեղեցիկը ու պատկառելին. Բայց դրանով աւելի գրաւիչ և աւելի կարեկցութեան արժանի էր լինել նրան. Հնամաշ և պատառոտած հագուստը հազիւ սքօղում էր կիսամերկ մարմինը, երևում էր, որ այդ հագուստի ամեն մի կտորը նա մի բարերար ձեռքից պէտք է ստացած լինէր, որովհետև թէ իրանց ձևերով և թէ գոյներով տարբերվում էին միմեանցից. բացի դրանից, մի կտորը լայն էր, միւսը չափազանց նեղ, մէկը սովորականից կարճ էր, միւսը չափ երկայն.

Նա դանդաղ և դողդոջուն քայլերով գնում էր գիւղի փողոցներից մէկի միջով. բոբիկ ոտները դժուարութեամբ էր կոխում արեգակի ճառագայթներից տաքացած գետնի վրա, որ շիկացած երկաթի նման այրում էր. Նա իր հետ ման էր ածում երկու փոքրիկ երեխաներ, որոնք երկու հրեշտակների նման քարշ էին ընկած նրա ձեռքերից. Երկար նա գնում էր, և գլուխը ծռած, լուռ ու մունջ կանգնում էր տների դռների մօտ, և առանց համարձակվելու ներս մտնել, ժամերով սպասում էր, մինչև տանեցիներից մէկը նրա վրա ուշադրութիւն կը դարձնէր և մի կտոր հաց կը տար. Երևում էր, որ նրա հպարտ շրթունքը չէին սովորած ողորմութիւն խնդրելու, երևում էր, որ նա ծնվել և մեծացել էր աւելի բարեբախտ վիճակի մէջ, իսկ այժմ տխուր հանգամանքների պատճառով ընկած էր մի տարօրինակ կեանքի մէջ. Ընկճված անձնասիրութիւնը, սեպհական արժանաւորութեան վիրաւորանքը, վաղեմի փառքի կորուստը, բարոյական տանջանքը,—բոլորը միախառնվելով, ցրել էին նրա սիրտը աննկարագրելի դառնութեամբ, որ աւելի էր մաշում և տրորում նրան, քան թէ այն ցաւը, որ արդէն սկսել էր սպանել նրա մարմինը.

Նա դեռ անցնում էր մի դռնից միւս դուռը, բայց նրա վրա ոչ որ ուշադրութիւն չէր դարձնում. Վերջապէս նա զսպելով իր ամօթխածութիւնը, ոտքը ներս դրեց մի տան շեմքից, և հանդիպելով տանտիկնոջը, երկչոտ ձայնով ասաց.

—Մի կտոր հաց…

Այդ ձայնի մէջ կային բոլոր հնչիւնները, որ արտայայտում էին վշտալի սրտի դառն և ցաւալի զգացմունքները.

Տանտիկինը կոպիտ ձայնով պատասխանեց.

—Կոտորվէք դուք, որ մէկից տանք…

Աղջիկը նայեց իր շուրջը, տեսաւ, իրաւ, իր նման շատերը լցված էին այնտեղ. Նա պատրաստ էր իսկոյն հեռանալ, բայց նրան պահեց մի միտք. Նա իր մասին չէր մտածում, թէև քաղցած էր, բայց մտածում էր այն երկու փոքրիկ երեխաների վրա, որ ոչինչ չէին կերել, մտածում էր նը-

ծնում են միայն պետական բանկերում ազգի անակնկալ կարեաց համար տոկոսներ բերելու նպատակով, իսկ երբ սովից ընչացվում է ամբողջ Հայաստանը, երբ խմբագրութիւններն են ձեռնում օգնութեան միակ յուսատեղիք, այդ ժամանակ տոկոսաբեր հարիւր հազարներ նուիրած մարդիկ նեղանում են, որ խմբագրութիւնները չեն բաւականանում մի քանի հազարներով, այլ էլի են պահանջում: Երբ սովը մոռացած ամենքը մտածում են հիմայ փրկել ազգը աւելի վտանգաւոր դժբաղդութիւնից՝ վարակիչ հիւանդութիւնից, որ արդէն բացվել է Հայաստանում, միթէ մեղաւոր է հայ լրագրութիւնը, երբ նա մի քանի տեղ չէ դնում իր ստացած մի քանի հազար րուբլիները, այլ կրկին օգնութիւն է պահանջում, օգնութիւն, որ հարիւր հազարներով պիտի միայն հաշված: Մեղաւոր է լրագրութիւնը, երբ նա մտադիր չէ լռելու և ոչ ոքին խնայելու մինչև որ չը հասցնեն ռուսահայերը այնչափ օգնութիւն, որով կարելի կը լինի ազատել մի մեծ տարածութեան վրա սփռված մարդիկներին, որոնց վրա է իւրաքանչիւր հայ մարդու յոյսը: Ո՞վ է մեղաւոր. լրագրութիւնը թէ անփոյթ նուիրատուները:

Գր. Նիկողոսեան

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ՂԱՐՍԻՑ

5 ապրիլի

Անա ձմեռն անցաւ, գարունքը իր քաղցր եղանակովը կը ժպտայ, բնութիւնը զարդարվում ազնուանում է, սառոյցներն հալվում, ժայռերից վայր են թափվում, ալիք են զառնում ու կորչում, բայց տակաւին աղքատների վիճակի զառնութիւնը չէ մեղմանում. Նոքա այդ ծանր չըթայն կը կրեն իրանց պարանոցների վրա և ո գիտէ թէ որքան ալ ևս կրելու են—թանգութիւնը, որ մեծամեծ արմատներ կը ձգէ Ղարսի մէջ իր նահանգներով. Ալիւրի պուդը ծախվում է հրապարակի մէջ 4 րուբլով, գարին՝ մինչև 3 րուբլի, խոտի՝ 2 րուբլ 60 կոպէկ, մի ձուն արժէ 7 կոպէկ և այլն. Այսպիսի առասպելական գին երբէք չէ տեսնված Ղարսում և ծերեր խկի չեն լսած իրանց նախնիքներից.

Այն Ղարսը, որ համարեա ողջ Վրաստանն կը կառավարէր և ցորենի կուտակված շեղջերը բացօթեայ մէջ ձեռալով, անձրևների հեղեղները կը տանէին և ալիւրի պուդն 15—20 կոպէկ կը ծախվէր, այժմ աննախանձելի դրութեան մէջ է և նորա որդիքը քաղցածութիւնից կը տանջվին. Երբ այսպիսի թանգութիւն մը զգալի լինի հարուստին, ապա ո՛ր աստիճան չօչափելի է միջին դասակարգ ժողովրդին և ծառայողներին, որոնք ապրում են իրանց սոսկ ռոճիկներով, իսկ աղքատ դասի համար մահաբեր է. Չեմ կարող լռութեան տալ այն սրտաճմլիկ տեսարանը, որին այսօր վըկայ էի փողոցից անցկենալիս. Մայրը նստած պատի տակին, կաթնաբուծ երեխան առած ստինքին աչքի արտասուք լաց լինելով ողորմութիւն կը խընդրէր անցկեցողներից և յայտնում էր իր չորս օրուայ առանց պատառ հացի մնալն. իսկ միւս երեք փոքր երեխայք, որը քղանցից էր քարշ տալիս, որը վզովն էր փաթաթվում ու հաց էին ուզում մօրից. Այլ ևս մուրացիկ աղքատիկ կին մը, զօրութիւնից սպառված կուչ էր եկած, սոխլլուկ ընկած մի անկիւնում, ոտներն չէին հնազանդում խեղճին. Սա սովատանջութիւն չէ, ապա ինչ է.

Շատերը հացի պակասութիւնը վերաբերում են անցեալ 1879 թւականի երաշտութեանը, որ պատահեց Ղարսի սահմանների մէջ, բայց բոլորովին համակրվելու չէ այդ կարծիքը, որովհետև շատ տարիներ տաճկական կառավարութեան ժամանակն լինելով այս սահմաններումն, նրանց անհատնելի առատութիւնը փորձով իմացած եմ. Պատահել էին շատ երաշտութիւններ, ինչպէս անցեալ տարին, բայց նոքա չեն ունեցած նշանակութիւն, որովհետև Ղարսը այնքան ընդարձակ սահմաններ ունի և բարերեր են նրանց հողերը, եթէ մի մասն ալ որ բուսնէր, դարձեալ առատ էր լինում հացը և լիապէս էր կառավարում ոչ թէ միայն իրանց բնակիչներին, այլ տասն և քսան հազար սոմարներով դուրս էին տանում. Այլ է արտերի ամայի ու անմշակ մնալը. Անցեալ տարի սահմանների տաճկական գիւղերը, որոնք մեծ մասն էին կազմում, գաղթելով արտասահման, երկիրը մնաց բոլորովին անմշակ. Թէև կը գտնվին այժմ միքանի հայերի և տաճկաց չէն գիւղեր, բայց նոցա արտերը երաշտութեան զոհ եղած լինելով նոքա ևս կարօտ են օգնութեան և այն աստիճան է նրանց կարօտութիւնը, որ ցանելու համար չունեն մի հատիկ ցորեան անգամ.

Լսում ենք, որ տեղիս նահանգապետ նորին գերազանցութիւն պ. Ֆրանգինին յուշ հասուցանելով առ այս նորին կայսերական բարձրութեան փոխարքային կովկասու, խնդրել է բարձրագոյն տնօրէնութիւն այս թշուառութեանց առջևն առնելու համար, որուն վճռվել է, չը գիտեմ որքան, արքունի գանձարանից դրամ, որ ցորեան և գարի գնեն ու բաժանեն նոյն չքաւոր գիւղացիներին ցանելու համար. Այս ամեն թշուառութեանց վերջ

ՆԱՄԱԿ ԴԵՐԲԵՆԴԻՑ

—

7 մարտի

Եթէ մի փոքր ակնարկ ձգենք Դէրբէնդի հայերի տասը տարի սրանից առաջ ունեցած նիւթական դրութեան և բարոյական կրթութեան վրա և համեմատենք այժմեանի հետ, մեծ զանազանութիւն կը տեսնենք. Նոյն թւականներում, ճիշդ է, մեր Դէրբէնդի տօրոնի ծաղկած ժամանակն էր, ժողովրդի վիճակը այնպէս զառն չէր ինչպէս հիմա, սակայն բարոյականի կողմից շատ յետ ընկած էր և այն հոգին ու սիրտը չունէր, ինչ որ հիմա. ով կը մտածէր այն ժամանակ դըպրոցի, ազգի կամ որ և է ազգօգուտ գործի համար, ում պէտքն էր թէ մի տեղ այս ինչ կարօտութիւնը կամ սովը հարուածներ է տալիս, կարծես թէ ամենքի նպատակը, ամենքի աշխատանքը մէկ էր՝ դիզել և դիզել հարստութիւն որչափ կարելի է մեծ քանակութեամբ, ինչու որ բարոյական կրթութիւնից զուրկ ժողովուրդը դրա մէջ էր տեսնում իր կեանքի երջանիկ պատկերը. Դէրբէնդի հայը տօրոնի յաջող ընթացքի վրա յոյսը դրած, ոչինչ յառաջադիմութիւն չէ ցոյց տալիս գիւղատնտեսութեան կամ վաճառականութեան միւս ճիւղերի մէջ և ամենևին չէ հետաքրքրվում մինչև որ իր երազած լաւ ապագան հետզհետէ նսեմանում է և վերացուրվում. Տօրոնի ընկնելով, կարիքը ստիպում է Դէրբէնդի հային ապրուստի նոր դուռ ընտրել—այգեգործութիւնը, որ վաղուց աչքից թողնված՝ երկրորդական տեղ էր բռնում. Մի կողմից երբ նիւթականի կլիմը ցածրանում է, սկսում է մտաւորականինը բարձրանալ, յղանում է դպրոց բանալու մտադրութիւնը, որ և անցեալ տարի մարտի մէկին իրագործվում է. բաց են դուրս գալիս հայ կանայք և օրիորդներ, որ առաջ պախարակելի բան էր համարված և այդ պաշտօնը տղամարդիկ էին վարում, սարքվում է վիճակախաղ բարեգործական նպատակաւ, օտարամոլ ընտանիքներում երևում են հայասիրութեան նշաններ, հայ լեզուն սակաւ առ սակաւ մուտք է գտնում այնպիսի տեղեր, ուր առաջ նրա հոտն անգամ չը կար, արեմուտքից «Արարատեան» ընկերութեան ձայնը համնելուց Դէրբէնդի թէ կանայք և թէ տղամարդիկ, չը նայելով իրենց նեղ վիճակին, առատապէս օգնում են, և այժմ երբ լսվեցաւ Վանի սովատանջների գոյժը, Դէրբէնդը դարձեալ ձեռք է կարկառում իր չքաւորութիւնից բաժին հանելով քաղցած աշխատաւորների համար մինչև 260 րուբլ *). Այս ուրախալի երևոյթները տեսնելով, չէ կարելի չուրախանալ և լաւ ապագայ չը գուշակել.

Բայց, սիրելի ընթերցող, մի կարծիր որ Դէրբէնդի բնիկ ժողովուրդն է այս խլրտումներն անում, ամենևին չէ. Նա բարակ մտածողութիւն և զատում չունենալով, շատ անգամ արգելք է դառնում առաջադիմութեան ասպարէզ մտնողներին. այս տասը տարվան ընթացքում չէ պատահած մի գործ, որի սկզբնապատճառը բնիկ ժողովուրդը եղած լինի, և եթէ երևում է մի համակրութեան նշան բնիկների կողմից, սակաւաթիւ անձինքների մէջ է և այն էլ մեծ մասամբ հետևութիւն և նմանութիւն է.

Խակապէս ասելով, մեր քաղաքի կենդանութիւն տուողները եկւոր հայերն են, թէև մենք այդ ճշմարտութիւնը պատրուակում ենք և ամեն քայլափոխում աշխատում ստորացնել նրանց արժանաւորութիւնը, որ մերինից շատ բարձր է. Եկւոր հայը մեր մէջ վաճառականութիւն անելով, հարստացնում է մեր քաղաքը նիւթականապէս. Նա Դէրբէնդի ընկած բարոյական դրութիւնը ջանք է անում բարձրացնել, բայց մենք կուրօրէն նրան կեղեքիչ ենք անւանում և չենք հաւատում, որ մենք աւելի պէտք ունենք նրանց, քան թէ նրանք մեզ. Եթէ ուզում ենք մեր անձնական շահը, պէտք է թողնենք կուրութիւնը, սև նախանձը, սիրով միանանք եկւորների հետ և ընդհանուր ուժով գործենք հասարակութեան օգտի համար և ոչ թէ հակառակ ուղղութիւններ բռնելով, մեր ձեռքով մեզ համար դառն ապագայ պատրաստենք. Իսկ եկւորներին կը խնդրենք մեր կողմից, որ ինչպէս մինչև այժմ առանց ուշադրութիւն դարձնելու անտեղի խոչակցութիւններին, աշխատել են, աշխատեն և յուսահատ առանց վհատելու, յուսալով որ ճշմարտութիւնը միշտ յաղթող է և շուտ կամ ուշ կը յայտնվի.

Բնիկ Դէրբէնդցի.

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

Հինգշաբթի, մայիսի 15-ին, հայ դերասանական միջակ խումբը, յօգուտ պ. Սուքիասեանցի ներկայացրեց «Դօն-Ժուան», կոմեդիա 5 արարուածով, հեղ. Մօլիէրի, թարգ. Ամիրան Մանդինեանի, և «Զօտօ» վոդեվիլը 1 արարուածով, թարգ. Ց. Տէր-Գրիգորեանի. Վօդեվիլի մէջ պ.

*) Այս փողերը պ. Ց. Գալստեանի նախաձեռնութեամբ և պ. պ. Գէորգ Շահնազարեանի ու Սարգիս Շահիջանեանցի աշխատութեամբ են հաւաքված. յիշեալ պարոնների ազգասիրական ոգին յայտնի է թէ Դէրբենդում և թէ «Մշակի» ընթերցողներին.

Բ. Դ.

րանց հիւանդ մօր վրա, որ անօթի պառկած էր.

Նա արտասուքը սրբեց և կամենում էր կրկնել իր աղաչանքը. Այդ միջոցին փոքրիկ շնիկը դուրս պրծաւ դրան տակից և իր սուր ատամներով քարշ ընկաւ խեղճ աղջկայ փէշերից. Նա սարսափելով դուրս փախաւ, իր հագուստի մի մասը թողնելով շան բերնում. Երկու փոքրիկները ցաւալի ճիչ բարձրացրին և փոքր էր մնում, որ սրտաճաք լինէին.

Նա կապկապելով իր հագուստի ծուէնները, այժմ սկսեց դիմել դէպի վանքը. Երկու փոքրիկ երեխաները ուրախութիւնից մոռացան իրանց լացը և երկիւղը, երբ ճանապարհի վրա ընկած տեսան մի կտոր ձմերուկի կեղև. Երեխաներից մէկը վազեց, վեր առաւ կեղևը, և իր փէշերով հողն ու փոշին սրբելով, սկսեց կրծել. Միւս երեխան աշխատում էր խլել նրա ձեռքից, ասելով.—ինձ էլ տուր, ես էլ քաղցած եմ. Երկուսի մէջ առաջ եկաւ մի փոքրիկ կռիւ. Մանկահասակ աղջիկը հանգստացրեց նրանց, և բաժանելով կեղևը, երկուսին էլ հաւասար մասն տուեց.

Այդ միջոցին շտապով անցնում էր նրանց մօտից մի երիտասարդ. Նա տեսնելով աղջկան երկու փոքրիկ երեխաների հետ, ճանաչեց նրանց, և մօտեցաւ.

—Դու դեռ ոչ բոլորովին առողջ ես, ասաց նա,—ես պատուիրեցի քեզ դուրս չը գալ, դու դարձեալ մեն ես գալիս.

Աղջիկը շփոթվեցաւ և չը գիտէր ինչ պատասխանել. Նա, իրաւ, առողջ չէր, նա այնքան տկար էր, որ հազիւ կարողանում էր իրան ոտքի վրա պահել. Երիտասարդը նկատեց երկու երեխաներին, որոնք դեռ կրծում էին ձմերուկի կեղևը. Նա խլեց կեղևը, և մի կողմ ձգելով, ասաց.

—Ի՞նչպէս կարելի է ուտել այդ.

Երեխաները աւելի համարձակ գտնվեցան, քան շփոթված աղջիկը, և արտասուքը աչքերում պատասխանեցին.

—Քաղցած ենք.

—Միթէ վանքում ձեզ չեն կերակրում, դարձաւ երիտասարդը դէպի աղջիկը.

Մանկահասակ աղջիկը փոխանակ հարցին պատասխանելու, իր գեղեցիկ, նուաղած աչքերը դէպի գետին ուղղելով, մեծ դժուարութեամբ ասաց.

—Եթէ կարելի էր, մեզ համար մի ուրիշ տեղ ճարէիք, և մենք դուրս գայինք վանքից.

—Երևի, այն անպիտան վարդապետը ձեզ վատ է նայում.

Աղջիկը ոչինչ չը պատասխանեց, և շարունակելով նայել դէպի ցած, կարծես, չէր ցանկանում իր բազմիմաստ հայացքը դարձնել դէպի հետաքրքիր երիտասարդը, զգուշանալով, որ նա իր դէմքից չը գուշակէր այն, ինչ որ ինքը ակամայ ստիպված էր թագցնել սրտում.

—Հասկանում եմ...պատասխանեց երիտասարդը խորին վրդովմունքով.—Հիմայ գնա, այդ շոգին լաւ չէ մեն գալ, դու հիւանդ ես, կարող ես բոլորովին տկարացնել քեզ, մէկ ժամից յետոյ ձեզ մօտ կը լինեմ, և ամեն ինչ կը կարգադրեմ, որ լաւ հոգ տանեն ձեզ.—Ի՞նչպէս է եղբօրդ կինը.

Էլի այնպէս է, այս գիշեր աւելի անհանգիստ էր, պատասխանեց աղջիկը տխուր ձայնով. Եւ այժմ իր ամօթխած աչքերը դարձնելով դէպի երիտասարդը, հարցրեց.

—Դուք մեզ չէք թողնի վանքում, այնպէս չէ, պարոն.

—Լաւ, ես ձեզ համար մի ուրիշ բնակարան կը ճարեմ, ասաց երիտասարդը և շտապելով հեռացաւ, իր մտքում կրկնելով. «խեղճ արարած, ինչ շուտ ձանձրացրին քեզ վանքը»...

Երիտասարդը բժիշկ էր, մի հարուստ վաճառականի կալուածատիրոջ որդի. Նա նոր էր աւարտել իր ուսումը Ս. Պետերբուրգի համալսարանում, և որպէս նոր օրգէնի մէջ մտած ասպետ, ընկել էր աշխարհ, արկածներ էր որոնում, իր արհեստին վերաբերեալ հերոսութիւնները ցոյց տալու համար. Ալաշկերտցի գաղթականները, իրանց բազմաթիւ հիւանդներով, բաց արին նրա առջև գործունէութեան մի ընդարձակ ասպարէզ. Թարմ, բարի ցանկութիւններով լի երիտասարդի անխոնջ եռանդը մեծ բաւականութիւն էր գտնում այդ թշուառներին օգնելու գործում. Նրա մէջ միացած էին՝ արհեստը բժշկի առաքինութեան հետ. Նա ոչ միայն անվարձ այցելութիւններ էր անում և ձրի դեղեր էր բաժանում հիւանդներին, այլ հոգ էր տանում և նրանց բնակարանների և լաւ կերակրվելու մասին. Այդ էր պատճառը, որ մանկահասակ աղջիկը այնպէս մտերմաբար դիմեց նրան, աղաչելով, որ իրանց համար մի այլ կացարան տնօրինելու հոգ տանէ.

Բժշկի հեռանալուց յետոյ աղջիկը շարունակեց իր ճանապարհը դէպի վանքը. Օրօրվելով, տատանվելով, նա հազիւ կարողանում էր փոխել իր քայլերը. Մի քանի անգամ կանգ առեց, մի քանի տեղ նստեց, մինչև յոգնութիւնը անցնի. Վանքի հանդէպ գտնվող գինետներից նրան կանչեցին, խոստանալով, թէ փող կը տան. «Այդ մարդիկը աւելի վատ են, քան թէ քրդերը»...ասաց նա իր մտքում, և կանգնելով, շարունակեց իր ճանապարհը.

Նա անցաւ պարտէզը, անցաւ վանքի գլխաւոր մուտքի մօտից, պտոյտ տուեց պարսպի արևմտեան կողմով և դուրս եկաւ այն դրան մօտ, որ տանում է դէպի լիճը և անտառը. Այս դռնով նա մտաւ Ղազարապատ. վանքի այդ մասը տօն օրերում ծառայում է որպէս հիւրանոց բազմաթիւ ուխտաւորների համար, իսկ այժմ լցված էր ալաշկերտցի հիւանդներով. Նա մտաւ ներքին յարկի խուցերից մէկի մէջ. Այդ խոնաւ խորշի մէջ, զրկված օդից և լոյսից, կարմիր աղիւսներով պատած յատակի վրա, պառկած էր մի կին. Ոչ մահիճ ունէր նա և ոչ մահճակալ. տակին ձգած ունէր մի խուրձ յարդ, իսկ վրան ծածկած ունէր մի փալասի կտոր. Երկու երեխաները վազեցին և գրկեցին հիւանդ մօրը, և սկսեցին համբուրել նրա ոսկրացած ձեռքերը. Բայց նա չը պատասխանեց սիրելի զաւակների զգուանքին, որովհետև այդ րօպէում քնած էր, աւելի ճիշդ ասած, գտնվում էր մի տեսակ անզգայութեան մէջ.

Մանկահասակ աղջիկը նկատեց երկու փոքրիկ երեխաներին, որ չանհանգստացնեն հիւանդ մօրը, այլ գնան դուրսը խաղալու. Նրանք հնազանդութեամբ դուրս եկան, և նստելով խուցի դրան մօտ, սկսեցին հողով, խճերով և չօփերով իրանց համար փոքրիկ տնակներ շինել, և նրանցով զուարճանալ. Իսկ ինքը՝ աղջիկը պառկեց մերկ յատակի վրա, և թևքը բարձի փոխարէն նեցուկ տալով գեղեցիկ գլխին, արտասուքով լի աչքերը դարձրուց դէպի հիւանդը, և սկսեց նայել նրա վրա. Նա այնքան յոգնած էր, այնքան թուլացած էր և այնքան հոգեպէս տանջված էր, որ ցանկանում էր մի փոքր քնել, մի փոքր հանգստանալ, բայց ակամայ արտասուքը խեղդում էր նրան, և վշտալի աչքերը փակել կարող չէր. Նա այդ աչքերը կը ցանկանար յաւիտեան փակել և չը տեսնել լոյս աշխարհը, որ այժմ խա-